

Recenzja książki prof. Mariana Surdackiego pt.
Opieka społeczna w Polsce do końca XVIII wieku.
Towarzystwo Naukowe KUL. Lublin 2015, ss. 650.

Omawiana monografia ma charakter pionierski. Konieczność jej napisania, jak zaznacza sam Autor, wynikała z braku całościowego ujęcia problematyki opieki społecznej w Polsce w okresie od średniowiecza do końca XVIII wieku (s. 541). Praca składa się ze wstępu, trzynastu, podzielonych na podrozdziały, rozdziałów, zakończenia i bibliografii. Zastosowany został układ problemowy, a w jego ramach niekiedy chronologiczny.

Praca *Opieka społeczna w Polsce do końca XVIII wieku*, choć w bardzo dużym stopniu zredagowana na bazie opracowań, posiada też charakter badawczy. W wielu przypadkach Autor uwzględnił rezultaty dodatkowych badań archiwalnych i odwołał się bezpośrednio do źródeł, zwłaszcza normatywnych, które ukazują teoretyczne, postulowane wzorce i podstawy funkcjonowania szpitali i opieki społecznej. Tytułowe zagadnienie opracowano w szerokich granicach terytorialnych i chronologicznych, obejmujących czasy od początków państwa polskiego aż po jego upadek w wyniku rozbiorów.

Wstęp przedstawia problematykę pracy, wyjaśnia jej zakres merytoryczny, chronologiczny i terytorialny. Głównym celem, jaki postawił sobie Autor, było stworzenie zwartej, syntetycznej ujęcia dziejów opieki społecznej w Polsce, na bazie bardzo rozproszonego stanu badań, wypracowanego w ciągu stu ostatnich lat. Chciał tym samym przedstawić różne sposoby pomocy ludziom potrzebującym – poprzez ukazanie instytucji i działań charytatywnych. Istotnym i bardzo cennym elementem wstępu jest również szczegółowe omówienie dotychczasowego stanu badań w tym zakresie (co uzupełnia zamieszczona na końcu bibliografia).

W związku z tym, że system opieki społecznej na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów w średniowieczu i w okresie staropolskim oparty był przede wszystkim na szpitalnictwie, obejmującym szpitale zakonne, prepozytury szpitalne oraz przytulki parafialne, temu właśnie zagadnieniu poświęcono cztery pierwsze rozdziały. Kolejne dwa rozdziały opisują męskie i żeńskie zakony charytatywne i ich działalność na ziemiach polskich od XVI do XVIII wieku. W rozdziale siódmym Autor nawiązuje do czterech pierwszych rozdziałów i przedstawia analizę szpitali w dwóch aspektach, pod względem ich przeznaczenia i pod względem zamieszkujących w nich osób. W rozdziale ósmym opisana została działalność bractw charytatywnych, które udzielały wsparcia bardziej doraźnego w postaci jałmużny, zapomóg, odzieży czy wyżywienia. Z nielicznymi wyjątkami nie posiadały i nie prowadziły własnych szpitali, jednak bardzo często były z nimi związane, wspierając je materialnie, pielęgnując pensjonariuszy i opatrując ich w wikt i niezbędne rzeczy. Na polu dobroczynności, szczególnie

w średniowieczu, fundamentalną rolę odgrywała jałmużna, forma wsparcia ponadczasowa i najbardziej powszechna. Jej to poświęcony został rozdział dziewiąty. Autor, uwzględniając wielonarodowość i wielowyznaniowość Rzeczypospolitej, przedstawił również zagadnienie szpitalnictwa i dobroczynności w innych wyznaniach i religiach: w Kościele protestanckim (luteranie, kalwini, bracia czescy, bracia polscy), Kościele wschodnim (prawosławnym, unickim, ormiańskim), u Żydów oraz w nielicznych enklawach wyznawców islamu. Problemowi temu poświęcono trzy ostatnie rozdziały tej pracy. Jest to najbardziej nowatorski i najmniej dotychczas opracowany aspekt opieki społecznej na ziemiach polskich.

Praca ukazuje system i rodzaj opieki społecznej dla ludzi potrzebujących pomocy, organizowanej w dawnych czasach przez Kościoł i inne środowiska: państwowe, miejskie oraz osoby prywatne. Zajęto się w niej problemem wszystkich kategorii ludzi nieradzących sobie w życiu, z uwagi na starość, kalectwo, ubóstwo, chorobę, porzucenie, sieroctwo, bezdomność itd., a także dotkniętych różnymi patologiami, jak przestępczość, prostytutka.

Książka ukazuje dobre dawne tradycje charytatywne – może pomóc w wykreowaniu wrażliwości społecznej, dowartościować pracowników socjalnych i osoby pracujące z ludźmi słabszymi, powinna też zachęcić społeczeństwo do reaktywacji starych lub tworzenia nowych charytatywnych stowarzyszeń świeckich, podobnych np. do dawnych bractw czy towarzystw dobroczynności. *Opieka społeczna w Polsce do końca XVIII wieku* ma uniwersalny, interdyscyplinarny, wręcz humanitarny wymiar, służąc od strony naukowej poznaniu ważnego aspektu historii ogólnej, zwłaszcza historii społecznej, zaś od strony praktycznej ludziom związanym z tzw. opieką społeczną czy socjalną mogą przekazywać wiele cennych wskazówek.

Zgodnie z maksymą „historia jest nauczycielką życia” oraz zasadą „nie należy wyważać otwartych drzwi”, wiedza historyczna zawarta w tej książce może wskazać wypracowane już wcześniej wzorce i modele postępowania z ludźmi potrzebującymi pomocy. Przy dostosowaniu ich do realiów dzisiejszych i odpowiedniej modyfikacji, wiele dawnych rozwiązań można z powodzeniem zastosować aktualnie.

Wiesław Partyka⁴

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

⁴ Dr hab. Wiesław Partyka – pracownik Katedry Historii Wychowania i Opieki Społecznej Wydziału Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, adres: ul. Droga Męczenników Majdanka 70, 20-325 Lublin, e-mail: jezowe@kul.pl